

УДК 94 (477)

Любов Шептицька

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УНДО НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті аналізується участь Тернопільського повітового відділення УНДО у вирішенні деяких проблем краю: кооперативного руху, аграрних питань, організації банків у міжвоєнний період.

Ключові слова: УНДО, віче, повітове відділення, народний комітет, Тернопільщина.

Сьогодні у вирі бурхливого політичного життя з'являються все нові і нові політичні партії, які, враховуючи їх назви, повинні відстоювати ті чи інші ідеологічні концепції. Але далеко не завжди назва партії відповідає їхній справжній дійсності, їхня робота зводиться лише до участі у виборах. Через те варто звернутися до історії і, вивчаючи досвід минулих поколінь, творити ідеологічні засади сьогодення і разом вирішувати проблеми країни.

Аналізуючи досвід роботи Тернопільського повітового комітету УНДО у 20–30 рр. ХХ ст., зроблено спробу показати роботу цієї партії не лише в політичному житті краю, але і у вирішенні тогочасних актуальних проблем.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі архівних джерел та матеріалів тогочасної преси дослідити деякі аспекти з діяльності УНДО на Тернопільщині. З'ясувати коло проблем, що їх намагалися вирішити представники національно-демократичних сил.

Об'єктом дослідження є діяльність Тернопільського повітового комітету УНДО у міжвоєнний період, а предметом – зібрання, наради, віча і те коло проблем, яке намагалося вирішити УНДО на Тернопільщині.

Історіографія, у якій досліджується історія УНДО, є досить багатогранною. Проте більшість українських істориків цю проблему вивчають через політичну призму, починаючи від процесу становлення української націонал-демократії у працях М.Кугутяка [1], до консолідації національного руху у дослідженнях І.Соляра [2].

Проблему захисту українського шкільництва УНДО досліджувала О. Потіха [3]. Заслугує на увагу і розвідка О. Зайцева [19], який детально вивчав політику "нормалізації" УНДО.

УНДО займало одне із провідних місць у політичному житті Західної України міжвоєнного періоду. Воно активно займалося не тільки політичним життям, але й намагалося будь-яким чином вирішувати господарські, економічні та громадські проблеми, захищати права українського населення краю.

Своє першочергове завдання провід УНДО вбачав у організаційній розбудові партії. Уже 11 серпня 1925 р. президія центрального комітету УНДО звернулася до членів народного комітету, усіх повітових організаторів із закликом приступити до організаційної роботи, відновлення колишніх або ж створення нових місцевих партійних організацій. Особлива увага зверталась на пошуки у кожній місцевості одного або декількох "мужів довір'я", передусім селян, охочих до партійної роботи [7].

Цей напрямок роботи став провідним у діяльності С. Барана, який очолював повітової осередок УНДО на Тернопільщині упродовж 1925–1926 рр.

У відповідь на асиміляційний наступ польської влади, УНДО розгорнуло масштабну антиполонізаційну акцію. Провід партії звернувся до українського населення масово виступити на захист рідної школи. Він взяв активну участь у вічевій кампанії в краї, скерованій проти земельної й освітньої політики польського уряду. З ініціативи УНДО 30 серпня 1925 р. у Тернополі відбулося віче, присвячене освітнім проблемам. Його відкрив С. Баран, а реферував справу утравкізації української гімназії у Тернополі М. Струтинський, а 12 жовтня 1925 р. у Микулинцях на вічу за участі понад 800 селян у справі земельної реформи, було одностайно ухвалено резолюції протесту проти законопроекту про колонізацію [8].

Організований УНДО вічевий рух на захист господарських інтересів українського селянства у 1925–1926 рр. був першим і одним з найбільших виступів українського населення після Першої світової війни.

Важливе місце у програмних документах і діяльності УНДО займали питання господарської самоорганізації українського населення. У цьому плані націонал-демократи проявили себе конструктивною творчою силою. Боротьба за економічну самостійність бачилась передумовою соціального й національного визволення. Саме націонал-демократи були ініціаторами й

організаторами широкого кооперативного руху в краї, активними діячами таких господарських і фінансових організацій, як "Центросоюз", що забезпечував взаємодію та координацію роботи закупівельно-побутових кооперативних товариств, "Маслосоюз", "Центробанк", "Народна торгівля", "Сільський господар" та інші. Вони давали працю і заробіток десяткам тисяч українців, були матеріально-фінансовою основою діяльності українського національно-культурного і політичного руху.

7 квітня 1926 р. відбулася нарада місцевої жіночої інтелігенції у справі політичної організації і приєднання жіноцтва до УНДО. Після довготривалої дискусії 70-українок-міщанок вступило в члени УНДО [1, арк. 8]. Їхня робота скеровувалась на організацію і проведення віч, на яких піднімалося й обговорювалося низка питань з життя краю. Зокрема, на вічі у Тернополі 16 червня 1926 р. обговорювалося питання боротьби українців за свою державність і сучасне становище у Західній Україні, з'ясовувалася роль українського жіноцтва у змаганнях нації [9].

На січень 1927 р. такі наради, повітові партійні збори, народні віча відбулися у більшості повітів краю. Місцеві організації УНДО, що виникли під час їх проведення, виступали одночасно як органи захисту корінних національних інтересів українського народу. Це забезпечило поширення впливів УНДО. У кінці 1926 р. націонал-демократи мали вже міцні організації в усіх шістнадцяти повітах Тернопільського воєводства.

Одним з важливих завдань повітового комітету УНДО, очолюваного С. Бараном, було створення міщанської політичної організації.

Після ухвалення резолюцій 17 січня 1927 р., у Тернополі, згідно з організаційним статутом УНДО, утворено політичну організацію українського міщанства з назвою "Народна організація міста Тернополя" і обрано її раду у складі: А. Фалендиш, С. Грицина, Т. Воловець, І. Онуферко, С. Кучеревський, Г. Чумак, В. Кучеріжка, С. Баран, О. Постригач, Вас. Мурій, Вол. Литвин, С. Синьківський, І. Маркович, І. Кордуба, Бл. Баранова, А. Кондрадова, О. Дубенська та ін. [10].

11 квітня 1927 р. відбулося величне віче у Збаражі в справі громадської самоуправи і виборчої ординації до сейму, скликане повітовим народним комітетом УНДО. С. Баран виголосив двогодинний реферат про громадську самоуправу й організаційні завдання у виборчій кампанії [2, арк. 9].

Активною і насиченою була вічева кампанія С. Барана напередодні виборів до місцевих органів самоуправління. Зокрема, 23 травня 1927 р. він виступив на вічу в Збаражі. Як член ЦК УНДО С. Баран брав участь у повітових народних з'їздах і вічах у 1927 р. 31 липня 1927 р. відбувся повітовий народний з'їзд у Скалаті, який відкрив голова повітового комітету О. Пісецький. Змістовну доповідь про потребу політичної організації та програму партії виголосив С. Баран. Організаційні завдання партії з'ясував Д. Ерстенюк, про важливість політичної організації для українців розкрив В. Бачинський [3, арк. 9].

Підсумки першого етапу діяльності тернопільських націонал-демократів та результати виборів 1928 р. до польського парламенту підвів 16 червня 1928 р. повітовий народний з'їзд, на який прибули делегати із 43 громад Тернопільського повіту. З'їзд відкрив заступник голови повітового комітету О. Постригач, а президію очолював о. С. Вонс. Першим виступив В. Бачинський, який охарактеризував стан партійної організації в повіті. Депутат о.Л. Куницький виголосив реферат про тактику Українського парламентського клубу і значення правно-державної заяви. С. Баран прозвітував про діяльність Українського парламентського клубу та вказав на важливі обов'язки, що їх взяли на себе депутати УНДО у боротьбі за кращу долю українського народу. Депутат А. Кунько аналізував податкову проблему і охарактеризував діяльність Українського клубу щодо захисту українського селянства. Після низки запитів та інтерпеляцій повітовий народний з'їзд ухвалив відповідні резолюції [11].

З 1 листопада 1928 р. почав виходити "Подільський голос", редагований С. Бараном. У передовиці "Наші завдання" він підкреслював: "Боремося за діло нелегке в переконанні, що його треба робити, що треба усувати роздор, нетерпимість і зневіру та гуртувати наші сили під українським національним прапором" [12].

С. Баран був переконаний у тому, що лише одна українська партія у Галичині "держить високо жовто-блакитний самостійницький стяг" – УНДО. Прихильників партії він називав послідовними українськими націоналістами, гордився високою відпорністю і національною свідомістю Поділля й Опілля. На його думку, на цій території було найменше деморалізації і здобутки були найбільші. УНДО здобуло 8 депутатських мандатів і усі три сенаторські, а соціалісти-радикали і упеністи отримали тільки по одному.

19 жовтня 1928 р. повітовий народний комітет скликав у Копичинцях повітову конференцію громадських організаторів і "мужів довір'я" УНДО для обговорення поточних політичних й організаційних справ. Її відкрив від імені повітового народного комітету М. Мартюк, директор повітового союзу кооперативів (ПСК) у Копичинцях. На цій нараді були присутні українські депутати

– С. Баран та І. Заваликут. Перший виголосив доповідь про політичне становище українців у Польщі, міжнародні події. У ньому робився акцент на об'єднанні усіх українських національних сил для творчої організаційної роботи у всіх сторонах життя для протистояння полонізації. Таке об'єднання було можливе, на його думку, лише під прапором УНДО, "що не киричить, не роз'єднує, а навпаки – об'єднує наші сили, маючи на оці інтереси українського народу як цілоти" [13].

Арешти українських гімназистів 1929 р. у Тернополі, Бережанах, Яворові спонукали С. Барана до роздумів над їх причинами. У статті "За долю юнацтва" він підкреслював: "Легко сказати, всьому винна польська поліція, та це питання ані вичерпує, ані вияснює. Причин є більше, а деякі лежать серед нас самих" [14]. Як адвокат, С. Баран неодноразово виступав на судових процесах, у яких обвинуваченими були гімназисти. Їхня щирість і наївність неодноразово роззброювали його. Поліція усіх їх називала членами Української військової організації, хоча самотнім фактичним доказом цього твердження було те, що гімназист належав до "Пласту", легального товариства. Цю обставину кваліфікували як належність до таємного товариства. За словами С. Барана "падуть жертви серед гімназійної молоді зовсім без потреби і без хісна" [14].

Значну увагу член ЦК УНДО і голова Тернопільського повітового комітету надавав економічно-господарському життю краю. У брошурі "Трийцятьліття Укр. Банку Кооперативного в Тернополі. (1899–1929)", він детально охарактеризував діяльність найавторитетнішої на Поділлі української фінансової установи.

З нагоди ювілею 30 травня 1929 р. відбулися святкові урочистості, на яких С. Баран виголосив доповідь про історію банку. У заключній частині якої він висловив побажання, щоб не повторилися "більше сумні картини внутрішньої боротьби з перед кількох літ і щоби банк як майбутня українська кредитова центральна на Поділлі знайшов спільний шлях для своєї діяльності з нашими місцевими культурно-освітніми і економічними установами" [15].

Незважаючи на політичні протистояння, періодичні нападки провідних і місцевих діячів УСРП на політику УНДО, а також розв'язану соціалістами-радикалами газетну війну, націонал-демократи продовжували ініціювати заходи, скеровані на консолідацію національних сил. У червні 1929 р., у зв'язку з повторними виборами до міської ради Тернополя, УНДО і УСРП створили спільний Український виборчий клуб. На вічі 9 червня 1929 р. у Тернополі С. Баран від УНДО і Д. Ладика від УСРП вказали на "потребу єдиного українського виборчого фронту" [16]. Однак на спільному засіданні виборчої комісії від 13 червня 1929 р. з боку УСРП були висунені кандидатури, на що не погодилось УНДО. Внаслідок чого виборчий блок розпався.

Багато зусиль С. Баран віддавав зміцненню місцевих організацій УНДО. 10 квітня 1930 р. відбулося повітове віче у Збаражі, скликане повітовим народним комітетом. На вічу були присутні С. Баран, о. Л. Куницький, В. Целевич і А. Кунько, які доповідали про політичні, організаційні, самоврядні, господарські проблеми. На їх основі, за внесенням Г. Скасківа, прийнято відповідні резолюції. На цьому вічу також ухвалено резолюцію протесту проти більшовицького терору в радянській Україні. Від учасників віча було кілька запитів до присутніх депутатів із різноманітних проблем, зокрема щодо визначення розміру податку. Пояснення і відповіді на них давав С. Баран. Після закінчення віча, він здійснював особистий прийом громадян, на якому вони отримали відповідну інформацію та роз'яснення [17].

У вересні 1930 р. арештували депутата А. Кунька, жителя Чернилова Руського Тернопільського повіту, а кілька тижнів пізніше – сенатора М. Кузьміна, жителя Озерної Зборівського повіту за "заворушення публичного спокою", яке вони допустили в своїх вічевих промовах. Обидва довгий час перебували у слідчій в'язниці у Тернополі. Карні донесення виявилися фальшивими, адже поліція наводила участь А. Кунька у вічах, на яких його взагалі не було. Однак прокуратура притягнула до судової відповідальності А. Кунька за незгоду скликання віча у Городниці Скалатського повіту, Романівці Тернопільського повіту, Черняхівцях, Луб'янках Нижчих Збараського повіту, сенатора М. Кузьміна – за незгоду скликання віча (разом з А. Куньком) у Черняхівцях Збараського повіту. Адвокат С. Баран допоміг звільнити своїх однопартійців з-під арешту.

10 червня 1931 р. у Копичинцях відбулася нарада представників 35 громад повіту, ініційована повітовим народним комітетом, на якій були присутні С. Баран і А. Горбачевський. Перший охарактеризував політику польського санітарного уряду щодо українців в усіх сферах суспільного життя, називаючи детально усі втрати, що їх вони зазнали упродовж 1926–1931 рр. Однак промовець підкреслював, що не варто "нам падати духом, бо рівночасно зростає наша національна свідомість, національна солідарність і відпорність на сторонні затії" [18].

20 листопада 1932 р. завдяки зусиллям повітового плебісцитового комітету у Тернополі відбулася нарада представників гуртків "Рідної школи" Тернопільського повіту щодо проведення шкільного плебісциту. Доповідь про шкільні мовні закони і плебісцит виголосив С. Баран, даючи точні

пояснення щодо його проведення. 30 листопада 1932 р. він виступив на вічу з доповіддю про важливість і значення українського шкільництва для національного виховання молоді. Поряд з ним виступав депутат Д. Ладика, представник УСРП. Після дискусії, віче прийняло резолюцію, у якій заявило про те, що відповідну освіту й виховання молодому поколінню може дати тільки рідна школа.

Віче закликала батьків і опікунів українських дітей у шкільному віці, щоб до грудня 1932 р. провели у кожній громаді, у якій проживало найменше 40 дітей шкільного віку, плебісцит з вимогою україномовної державної школи [1, арк. 4–5].

На початку 1935 р. керівництво УНДО остаточно дійшло висновку про безперспективність подальшої опозиції. На думку О. Зайцева, на зміну політики провідної партії Західної України вплинуло декілька чинників: поступова ліквідація демократичного парламентарного устрою в Польщі, що звела нанівець можливість ефективної легальної опозиції, антиукраїнський терор СРСР (особливо Голодомор 1932–1933 рр.), який поховав надії на еволюцію УРСР в напрямі національної державності, тиск з боку українського кооперативного руху, що потребував політичної стабільності для успішного господарювання [19, с. 70–76].

У 1937 р., після започаткованого нового курсу національної політики польським урядом, нормалізаційна політика потерпіла поразку. Характерною особливістю тогочасної Польської держави стала мілітаризація управління. Адміністративні органи влади перейшли до генералів, командирів корпусів, які диктували цивільній владі спосіб дій. За цих умов західні українці втратили надію на розв'язання українського питання. Багатьом здавалося, що єдиним порятунком для українців може стати чергова світова війна, небезпека якої загрожувала Європі.

Список використаних джерел

1. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО) – Ф. 287. – Оп.1. – Спр. 86. – Арк. 1–71. 2. ДАТО. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 655. – Арк.1–18. 3. Там само. – Спр. 2742. – Арк.1–94. 4. Кугутяк М. Історія української націонал–демократії (1918–1929) / М.Кугутяк. – Т. 1. – Івано–Франківськ: Плай, 2002. – 536 с. 5. Соляр І. Українське національно–демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928) / І. Соляр. – Львів, 1995. – 72 с. 6. Потіха О. УНДО і українське шкільництво (1930–1935 рр.) / Оксана Потіха // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: В-во ТНПУ, 2007. – Вип. 2. – С. 77–82. 7. Від Управи // Діло. – 11 серпня 1925. – С. 3. 8. Справоздавчі віча // Свобода. – 22 липня 1928. – С. 2. 9. Ми помогли // Свобода. – 27 червня 1926. – С. 2. 10. Організаційний рух // Свобода. – 11 грудня 1927. – С. 3. 11. З організаційного руху // Свобода. – 22 липня 1928. – С. 2. 12. Наші завдання // Подільський голос. – 1 листопада 1928. – С. 1. 13. З організаційного руху // Свобода. – 22 липня 1928. – С. 2. 14. За долю юнацтва // Подільський голос. – 26 травня 1929. – С. 2. 15. Тридцятьліття Укр. Банку Кооперативного у Тернополі (1899–1929) // Подільський голос. – 2 червня 1929. – С. 2. 16. Підготуємося до виборів // Свобода. – 28 липня 1929. – С. 1. 17. Наша організація в краю // Свобода. – 2 квітня 1930. – С. 5. 18. Вчора і нині // Свобода. – 21 червня 1931. – С. 1. 19. Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту (1920–1930–і рр.) / О. Ю. Зайцев // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 70–76.

Любовь Шептицкая

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ В ТЕРНОПОЛЬСКОМ РЕГИОНЕ МЕЖДУ ДВУМЬЯ МИРОВИМИ ВОЙНАМИ

В статье анализируется участие Тернопольского уездного отделения УНДО в решении некоторых проблем края: кооперативного движения, аграрным вопросам, организации банков в межвоенный период.

Ключевые слова: УНДО, виче, региональное отделение, Народный Комитет.

Lybov Sheptytska

ABOUT SOME ASPECTS OF UKRAINIAN THE NATIONAL ACTIVITY IN TERNOPIL' REGION BETWEEN IN THE PERIOD THE TWO WARS

There has been analysed the participation of the Ternopil' region division of UNDO in solving some problems in the district namely, the cooperative movement, agrarian issues, establishment of banks during the period between the two wars.

Key words: UNDO, veche (public meeting), didtrigt division, public committee.